

Tarihte Araplar ve Türk-Arap İlişkileri

Ergenekon SAVRUN¹

Özet

Türkiye gerek tarihi gerekse de jeopolitik konumu gereği Orta Doğu coğrafyası ile olan bağlarının en büyük bileşenlerinin başında Arap halkları gelir. Ne yazık ki son dönemlerde bu coğrafya ile ilgili bir boşluk olduğu da ortadadır. Ancak şu bir gerçek ki, Türk Milleti ile özdeşleşen İslamiyet'in de etkisiyle Türk-Arap ilişkisi tarihten ve coğrafyadan gelen bağları ile de tabiri caizse sonsuza kadar devam edecektir. Arap deyince günümüzde insanların aklına Orta Doğu coğrafyası gelmektedir. Peki, bu Batı'nın akademik değimi ile halkları ya da milletleri kendi belirledikleri ve insanların zihinlerine hapsedtikleri Orta Doğu neresidir? Bu coğrafi terim ilk ne zaman kullanılmaya başlanmıştır? Sorusunu yanıtlamak gerekir. "Middle East" yani "Orta Doğu" kelimesini ilk ortaya atan kişi Amerika Birleşik Devletleri'nin Deniz Amirali, Tarihçi ve Stratejist Alfred Thayer Mahan'dır. Bilhassa 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Batılı Emperyalist Devletlerin bütün ilgisi günümüz Arap coğrafyasına çevrilmişti. Amiral Mahan, "Middle East" (Orta Doğu) kelimesini ilk defa "*The Persian Gulf and International Relations*" (Pers Körfezi ve Uluslararası İlişkiler) isimli bir makalesinde kullanmıştır. Mahan Orta Doğu'yu Doğu'da Hindistan, Güneyde Süveyş Kanalı'yla sınırlı tuttu. Tarihte Türkler ve Arapların ilk karşılaşması ise çok daha öncelerine, 7. yüzyıla dayanır. Hz. Ömer döneminde Müslüman Araplar 642'de Nihavent Savaşını kazanarak, İran'daki Sâsânî devletine son verendi. Daha sonra Araplar, doğuya doğru ilerlediler ve Ceyhun nehrine ulaştılar. Ceyhun nehrinin ötesinde Türkler bulunuyordu. Böylece, Türklerle Müslüman Araplar ilk defa karşı karşıya gelmiş oldular. O dönemden sonra da Türkler ve Arapların tarihi birçok yerde kesişti. Bu çalışmada Türk-Arap münasebetlerine değindikten sonra Batı'nın da etkisiyle meydana gelen gelişmelere odaklanacağız.

Anahtar Kelimeler: Araplar, Türkler, Türk Arap İlişkileri.

Arabs In The History And Turkish-Arab Relations

Abstract

Due to the geopolitical position of Turkey as well as its historical revenue Arab peoples are the largest components of connections of them with the Middle East geography. Unfortunately, there is a gap in this geography in recent years. However, as a matter of fact that Turkish-Arab relations with the influence of Islam, which is identified with the Turkish nation will continue forever with ties from history, and geography. On the spur of the moment, when it says Arabs, Middle East Geography comes to mind. But what is the Middle East? Where West's academic expressions, in which the peoples or nations have determined and imprisoned them in their minds? When was this geographical term first used? We should answer that question. That is the first person who introduced the World Middle East term is the United States Marine Admiral, Historian, and Strategist Alfred Thayer Mahen. In particular, in the late 19th and early 20th centuries, all the interests of the Western Imperialist States were transformed into the contemporary Arab geography. Admiral Mahan used the word Middle East for the first time in an article called Persian Gulf and International Relations. Mahen confined the Middle East to the East in the Eastern India, and Suez in the South. The first encounter between Turks and Arabs in history dates back to the 7th century. Muslim Arabs during Khalifa Omar period won the Battle of Nihavent in 642, and who ends the Sasanien State. Then the Arabs moved eastward and reached the Ceyhun River. There were Turks beyond the Ceyhun River. Thus, the Turks and the Muslim Arabs were confronted for the first time. After that time, the history of Turks and Arabs intersected in many places. In this study after

¹ Dr. Öğretim Üyesi, T.C. Ufuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, E-posta: ergenekonsavrun@gmail.com

mentioning the Turkish-Arab relations, We will focus on the developments that are taking place under the influence of the West.

Key Words: Arabs, Turks, Turkish Arab Relations.

Giriş

Orta Doğu terimi Mahan'dan sonra kullan kişi Sir Ignatius Valentine Chirol'dur. Chirol diplomat ve yazardır. Tıpkı Mahan gibi Orta Doğu'yu kabataslak sınırlarla belirlemiştir. Eğitim dünyası ve dünya birbiri ile oldukça bağlantılı ve uyumludur. Başkaları olmaksızın kendin olunamaz sözünden yola çıkarak olaya bakmak gerekir.(Koç & Tertemiz, 2018,104) Orta Doğu kelimesi başta İngiltere olmak üzere Batı yayılcılığı ile doğrudan bağlantılıydı. Kelimenin bilhassa 20.yüzyılın başında önem kazanması ve İngiltere'nin bölgeye Birinci Dünya Savaşı öncesi ajanları ve askerleri, daha sonra da ordusu ile giriş yapması elbette tesadüf değildi. Daha önce de 19. yüzyılda İngiltere'nin Hindistan ve Çin'e olan ilgisinin artması neticesinde 'Uzak Doğu' kavramı türetilmişti. "Yakın ya da Orta Doğu" (Middle East/Near East) diyebileceğimiz yaklaşımlar da Asya'ya Emperyalist bir bakış açısının tezahürü olarak görülebilir. Günümüzde ise Orta Doğu denilince akıllara, Doğu'da Hindistan, Afganistan, Pakistan, İran. Güney'de Yemen, Aden Körfezi ve Afrika'nın doğu sahilleri. Batı'da Afrika'nın Batısı ve Kuzey Batısında ki Moritanya, Fas ve Kuzey Afrika'nın tamamı. Kuzey'de Türkiye, merkezinde ise Mezopotamya, Doğu Akdeniz, Nil Deltası ve Arap Yarımadası gelmektedir. Günümüzde de dünya siyaseti açısından popülaritesinden bir şey kaybetmemiştir.

İşte bütün bu etkenler bir araya geldiğinde Batı için bu coğrafya üzerinde yaşayan Araplar, Türkler ve diğer unsurlar birbirlerinden kan davası olacak şekilde sonsuza dek ayrılmalıydı. Ancak Türkler ve Araplar arasındaki tarihsel münasebetlere değinmeden önce Arapların tarih sahnesindeki yerine değinmekte fayda olacağı kanaatindeyiz.

Arap kelimesinin "Encyclopaedia Britanica" (Britanika Ansiklopedisi)'deki anlamı "*Arap Yarımadasında yaşamış ve yaşayan Sami ırkından gelenler*" şeklindedir. Medeniyet seviyesinde ise ilk yerleşim yerleri ise, 19. yüzyılın sonlarına doğru Yemen'de Ma'rib bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalar, bu bölgenin, M.Ö. 10 – 15. yüzyıl öncesine çıkan eski ve parlak bir medeniyete sahip olduğunu göstermektedir. Eski Arap tarihçileri ve eski Arap rivayetleri burayı yani Güney Arabistan'ın bilhassa Yemen dolaylarını, Arap milletinin en eski ana yurdu olarak göstermektedirler.

Tevrat rivayetlerine dayanan soy kütüğü bağlantısında Kahtaniler'den sayılan bu güneylilerin uygarlık alanında elde ettikleri başarıların ve incelemelerin, Adnaniler diye anılan, Hicaz

bölgesine yerleşmiş İsmail oğulları üzerinde önemli etkiler yaptıkları bugün artık şüphe götürmez bir gerçektir. Kaldı ki kendileri, aralarında büyük ayrılıklar görmelerine rağmen bir topluluk ve bir ulus olarak da, güneyli Araplarla kuzeyli Arapları kesin olarak birbirlerinden ayırt etmek zordur. Eski tarihçilerin birbirinden çok değişik olan söylentilerine göre Yemen'de sayıları pek çok olan büvetler (barajlar)'den bazılarının, M.S. 3. yüzyılın başlarında veya biraz daha öncesinde yıkılması üzerine birçok Arap kabilesi kuzeye doğru göç etmişler. Bunlardan bir kısmı Gassaniler, Hireliler, Kindeliler devletlerini kurdukları gibi, Huzae boyu Mekke'de, Evs ve Hazreç boyları Yesrib (Medine) de yerleşip, İslamiyet'in yayılıp gelişmesindeki olaylara karışmışlardır.

Güney Arabistan tarihi, eski Sümer medeniyetinin ve Sümerlerden alıp devam ettirmiş olan Bâbil, Asur vesaire gibi Mezopotamya'da yaşamış yarı Sami ve Sami ulusların medeniyetlerinin izlerini takip etmek ve bu medeniyetin ne gibi değişikliklere uğradığını, kimlerden kimlere aktarıldığını takip etmek bakımından çok önemlidir. Ayrıca İslamiyet'in ortaya çıkışına kadar devamlı ve gelişkin bir ticari alış veriş sürdüren Mekke'nin bu ticaret yoluyla her türlü fikir mahsulleri taşıyıcılığını yaptığı da söz götürmez bir olaydır. Bu itibarla Güney Arabistan tarihi, Kuzey Arabistan tarihi gibi İslam tarihi ile bölünmez bir bütün teşkil eder.

Tevrat hikâyelerine dayanan eski kitaplarda, ikinci Hz. Âdem diye de anılan Hz. Nuh peygamberin oğlu Sam soyundan üredikleri bildirilen fakat genel olarak konuştukları dilin temellerinin, hepsinde bir olmasından veya birbirine çok benzemesinden dolayı Sami uluslar adı veriler, toplulukların baş tipini Araplar teşkil eder. Bu Sami toplulukların ilk defa nereden çıkıp nerelere yayıldıkları hakkında birçok görüşler ortaya atılmıştır. Bugün genel olarak kabul edilen fikre göre, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'e Sami bir ülke çehresi veren yayılmalar, Arabistan'dan kuzeye çıkmış Sami kavimler tarafından yapılmıştır. (Çağatay,19, s.157)

Jeoloji bilginlerinin, son buz devrinden hemen sonra, Arabistan'ın bugünkü kum çölleri ve kurak bölgeleri yerinde sık ve geniş ormanların, büyük ırmakların bulunduğu, iklim şartlarının insanların üreyip çoğalmasına elverişli olduğu, fakat buzulların kuzey sınırı daha yukarıya gidince. Orta Asya ve Büyük Sahra'da olduğu gibi Arabistan'da da yavaş yavaş kendini duyuran bir kuraklık başladığı yolundaki görüşler de bu görüşü desteklemektedir. Esenlik içinde yaşamağa ve üremeğe elverişli bir iklimin, hüküm sürdüğü çağda Arap Yarımadası'nın güney ve orta kesimlerinde gittikçe çoğalan Samiler, kuraklık başladıktan ve yaşama şartları zorlaştıktan sonra, yavaş yavaş çölleşen Arabistan'ı n, eski çağlarda alabildiğine çoğalmış

olan insan yığınlarını besleyebilme kabiliyetini kaybetmesi üzerine. M.Ö. 3000 başlarından itibaren, yarımadanın ortasından dışına doğru, Afrika'ya (Habeşistan ve Mısır'a), Mezopotamya'ya ve Suriye'ye akmağa başlamışlardır ki bu göç yürüyüşleri, tarihte derin izler bırakacak kadar büyük topluluklar halinde ve sürekli olmuştur. (Britanica, 1970, s.689-701)

Önce kuzeye çıkan, askeri ve siyasi birlikten mahrum bulunan bu göçmen topluluklarından bir kısmı, Sümerler'in muntazam ve düzenli kuvvetleri ve çok daha gelişkin savaş araçları karşısında, sınırları zorlayarak geçemediler, Fırat nehri boylarında göçebe bir halde epey bir zaman dolaşmak zorunda kaldılar. Sümer sitelerine ancak zamanla, işçi veya ücretli askerler olarak girebildiler. Sonraları, yüzyıllar geçtikçe çoğaldılar, Sümerler'in uygarlık ve savaş yöntemlerini öğrendiler ve uygarlık, rahatlık ve bunların meydana getirdiği gevşeklik sonunda savaşçılık kabiliyetlerini elden çıkaran efendilerine karşı koyacak kadar kuvvetlendiler; yer yer ve zaman zaman ayaklanmaya başladılar. Ardı arkası kesilmeden boyuna gelen soydaşları ile kuvvetlenen bu sonradan gelme uyruklar, sonunda aşağı Mezopotamya'nın yukarı kesimini yani sonradan Akadlar Memleketi adını alan bölgeyi Sümerler'in elinden koparıp aldılar ve bu başarıları aşağı yukarı M.Ö. 2725 yıllarında Sinear'a hâkim olmalarıyla sonuçlandı. Bu zamandan başlayarak Akad bölgesi, güneyden akıp gelen Sami dalgalarıyla dolmaya başladı. M.Ö. 2050 yıllarına doğru, Elamlılar'ın Kaldeyi istila etmeleri, burada yoğunluk meydana getiren Sami kabilelerden bir bölüğünün kuzeye doğru çekilmelerini ve Subartu denilen yukarı Mezopotamya'ya yayılmaları sonucunu doğurdu. Buralarda Orta Asyalı Subari boylarıyla karşılaştılar. Ve bunlara ait Asur, Ninova gibi sitelere yerleşmeğe başladılar. Subariler ile bu Samilerin karışmasından Ön-Asurlular denen melez kavim ortaya çıktı ki bunlar M.Ö. 2000 yıllarına doğru, yukarı Dicle ve Zab nehirleri dolaylarına kadar uzanmış bulunuyorlardı. Daha sonraları sırasıyla bu bölgelerde Akad, Babil, Asur, Mina gibi İmparatorluk ve Krallıkların yanı sıra, Yemen'de de bir takım Beylikler ve Krallıklar kurmuşlardır.

Ticaret, sanat, çiftçilik, zanaatkârlık, yazı ve dil gibi işlerde de ilerleme sağlamışlardı. Bunda en büyük etken ise hiç şüphesiz dönemlerinde yaşamış olan diğer uygarlıklar ve devletlerle gerçekleştirmiş oldukları ticarettir. Akdeniz şehir devletlerinden tutun da, Hindistan'a Çin'e ve Asya içlerine kadar küresel bir ticaret ağı mevcuttu. Bu ticari gelenek başka bir deyişle Arap kabilelerinin genine işlemiştir diye biliriz. Hz. Muhammed (S.A.V.) döneminde bile Arap kabilelerinin ticaret kervanları Şam'dan İran'a, Konstantiniye'ye (İstanbul), Habeşistan'a dolayısıyla her yere ulaşmaktaydı. Haliyle de Arap kabilelerindeki ilk kültür değişimleri dönemin tüccar oligarkları tarafından halklarına aktarılıyordu.

Araplar arasında öyle bir grup vardır ki, günümüzde bile Arap denilince ilk akla gelen onlardır. Bedeviler yani “Göçebe Araplar”. Fas’tan, Kızıl Deniz’e, Lübnan’a, Mısır’a, Suudi Arabistan’a kadar her yerde özellikle de çöllerde yaşarlar. Çadırlarını ve beraberindeki deve, keçi gibi hayvanları ile gezerler, ıssız ve sıcak çöllerin efendileridirler. İbn Haldun’un Mukaddime eserinde “Bedevi Umran, Vahşi Milletler ve Kabileler” olarak bahsettiği Bedeviler de Arapların ve tarihlerinin en önemli parçalarındandır. İbn Haldun, yine Mukaddimesinde Bedeviler için şu cümleleri sarf ediyor;

“Bilmek gerekir ki, toplumlar (nesiller) ahvalinde görülen farklılık, sadece onların geçim yollarının farklı oluşundan ileri gelmektedir. Çünkü insanların toplu olarak yaşamaları, sırf geçimlerini sağlamak maksadıyla yardımlaşmak içindir. Geçimlerini sağlamak için de haci ve kemali ihtiyaçlardan evvel zaruri ve basit olan şeylerden işe başlarlar!

Bazı kavimler ve toplumlar ziraat ve bahçecilik yaparak çiftçilikle uğraşırlar. Diğer bazıları koyun, keçi, sığır, arı ve ipekböceği gibi hayvanlara ve canlılara bakma işini meslek edinmişlerdir. Maksat bunların yavrularını ve yün, süt, et, bal gibi ürünlerini elde etmektir. Çiftçilik ve hayvancılık işi ile uğraşan söz konusu toplumları, zaruret Bedeviliğe sevk etmektedir. Zira Bedv/Sahra geniştir. Hadarilerin ikamet ettikleri yerlere sığmayan mezralar, sabanlar, tarlalar, meralar vs. oraya sığmaktadır. Onun için bunların, özellikle badiyede oturup bedevi bir hayat yaşamaları kendileri için zaruri olmuştur. Bu durumda, bunların bir araya gelip içtimai bir hayat yaşamaları; gıda, barınak ve elbise gibi ihtiyaçları, maişetleri ve ünranları konusunda yardımlaşmaları sadece hayatı koruyacak ve yaşamalarına yetecek miktarda idi, daha fazla değildi. Zira bunun ötesine güçleri yetmezdi.” (Haldun, 2012, s.33)

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan da anlaşılacağı gibi günümüz Arap coğrafyasının tarihten gelen önemi büyüktür. Ayrıca üç semavi dinin ve pek çok uygarlığın doğum yeri olan Orta Doğu, yüzyıllar boyunca ticari, askeri, teknik, politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki önemli bilgi ve fikirlerin çıkış noktası olmuştur.

Tekrar konuya dönecek olursak, Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet ile ortaya çıkan tektanrıcılığın gelişiminin karşısına Roma, Pers imparatorlukları çıkmıştır ve bu iki uygarlıkta zamanla tektanrıcı inanca mensup olmuşlardır. Bununla birlikte, günümüz Batı Medeniyetinin üç sacayağından birisi, Antik Yunan (Helen) uygarlığı, Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlıktır. Yahudiler ya da Musevi inancına sahip olanlar ise binlerce yıl, 1947-1948’e kadar vatansız olarak dünyanın değişik bölgelerinde sürgün hayatı yaşamışlardır. Persler her ne kadar İslamiyet’i seçse de, Orta Asya steplerinden gelen Türk kavimlerinin İslam dinine yaptıkları hizmeti ve başarıyı Türkler kadar gösterememişlerdir. Peygamber Efendimiz dönemi asrısaadetini ve 4 Halife dönemindeki süreyi çıkarırsak, Türklerin İslam dinine, Müslümanlığa ve Müslümanlara yaptıkları hizmetleri tarihte hiçbir millet yapamamıştır. Gerek Moğolların istilasında gerekse de Haçlı seferlerinde İslamiyet’i ve Arapları tarih

sahnesinden silinmekten yine bu necip Türk Milleti kurtarmıştır. Türk Milleti sadece İslamiyet'in ve Arapların değil, tarihin birçok döneminde kendilerinden farklı dinlere mensup hakları ve milletleri yine kendi dinlerindeki bazı devletlerin ve krallıkların zulmünden ve toplu katliamlarından da kurtarmıştır. Şanlı Türk tarihi bunun birçok örnekleri ile mevcuttur. Örneğin, bugün Türkiye'nin dış politikada en çok önüne getirilen sözde Ermeni soykırımı iddialarının aksine, tarihte Hristiyan Ermenileri yine Hristiyan olan Bizans'ın zulmünden 1071'de Selçuklu Türkleri kurtarmıştır, Ortodoks Kıbrıs Rumlarını Katolik Venediklerin zulmünden 1571-1572'de Osmanlı Türkleri kurtarmıştır. Müslüman Arapları ve Ortodoks halkları, Moğol ve Haçlı belasından yine Türkler kurtarmıştır. 15. yüzyılda İber Yarımadasında yani İspanya'da Katolik Engizisyon mahkemelerinin kararı ile diri diri yakılan ve yerlerinden sürülen Yahudileri de yine Osmanlı Türkleri, bu mültecilere kucak açarak kurtarmıştır.

Ancak Türk kavimlerinin İslamiyet'i seçmelerine geçmeden önce, İslam dininin en yüce ve son Peygamberi ve yüce İslam dini nasıl bir dönem de ve siyasi iklimde ortaya çıkmıştı sorusuna değinmeye çalışacağız. Aksi takdirde Türklerin hangi şartlarda ve nasıl İslamiyet'i kabul ettikleri ve büyük bir haz ile İslamiyet'i yüceltmek, yükseltmek ve yaymak istediklerini anlamamız eksik kalacaktır.

Arabistan Yarımadası yaklaşık 280000 km² ve dikdörtgen şekindedir. Kuzeyinde, Mümbit Hilal olarak da bilinen Mezopotamya, Suriye, Filistin ve bitişik çöller. Doğu ve güneyde Basra Körfezi ve Hint Okyanusu, batıda Kızıldeniz, güneybatıda ise Yemen bulunmaktadır. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in doğumundan önce ve sonrasında, halkın çoğunluğu göçebedir. En büyük geçim kaynakları ise, hayvancılık, çiftçilik ve ticarettir. En eski çağlardan bu yana Arabistan Akdeniz ülkeleri ve Uzak Doğu arasında bir köprü, bir geçit sahası olmuştur. Daha öncede belirttiğimiz gibi Sami kavimlerinin anayurdudur. Komşu kavimleri olan Süryaniler, Kenaniler, Aramiler, Fenikeliler ve İbraniler gibi uygarlıklarla etkileşim içinde olmuşlardır. Zaman zaman da bu kavimleri istila etmişler ve savaşmışlardır.

Milli Arap geleneği Arapları, biri kuzey diğeri güney olmak üzere, iki büyük kola ayırır. Bu ayırım günümüzde bile dil ve kültür bakımından da farklılık gösterir. Kuzey kavimlerinin İbraniler ile akrabalıkları bulunmaktadır. Güney Arabistan dili ise sonunda gelişerek klasik Arapça dili haline gelen Kuzey Arabistan dilinde de farklıdır. Güney Arabistan dili ise Habeş'çe ile akraba bulunuyordu. Zaten bunu tezi de destekleyen en büyük kanıt ise Habeş dili ve medeniyetinin ilk merkezinin Güney Arabistanlı göçmenler tarafından kurulması ve geliştirilmesidir. Ayrıca Güney Arapları bu bölgedeki ilk yerleşik kavimdir.

Bu bölgelerin ön tarihi karanlık olsa da ilerleyen yüzyıllarda özellikle de Büyük İskender'in fetihleri neticesinde Akdeniz ülkeleri Orta Doğu ile irtibata geçmeye başlamıştır. Yunan kaynaklarının da bu bölgelerden çokça bahsetmesi de bu fetih ve ticaretlerin sonucunda olmuştur. Mısır'daki Ptolemaioslar'da Kızıldeniz'e gemiler göndererek Arabistan kıyılarından Hindistan ve bölgeyle ticarete başladılar. Yine Musevilik ve Hristiyanlık Arabistan Yarımadasında ve çevresinde görülmeye başlandı. Bu dine mensup devletler ise Akdeniz'in doğusu ve kuzeyinde Hristiyan Bizans, Güney Arabistan'da ise Museviliği kabul eden Himyeri Kralı Nuvas'tır.

Orta ve Kuzey Arabistan'a gelince, buraların tarihi çok başkadır ve bu hususta bilgi çok kıttır. Dönemin Asuri, İbrani ve Fars kaynaklarının Orta ve Kuzey Arabistan'daki göçebe kavimlerden ara sıra bahsedildikleri olmuştur. Güney Arabistan kavimlerinin muhtemelen bu bölgeler de ticaret için sınırlı bir ölçüde sömürgecilik yaptıkları anlaşılıyor. Batı Arabistan'da ise Helenistik dönemin kayıtlarından aktarılanlara göre kuzeyde Suriye'den içleri doğru girildikçe ve nüfuz edildikçe Batı Arabistan kıyılarında ve Kuzey Arabistan'da oluşan ticaret yollarının neticesinde bazı yarı medeni sınır devletçikleri meydana gelmişti. Bu devletler köken itibari ile Arap olmalarına rağmen, Yunanlaşmış Arami kültürünün tesiri altında bulunuyor, kitabe ve yazışmalarını genellikle Arami dilinde yazıyorlardı. Araplıkları sadece şahıs adlarında beliriyordu. Bu devletlerin ilki ve de en önemlisi Nebati devletidir. Nebatiler en güçlü döneminde Akabe Körfezi'nden, Akdeniz'e ve Kuzey Hicaz bölgesine kadar yayılan büyük bir alanı kontrolleri altına almışlardı. Bugünkü başkentleri ise günümüz Ürdün topraklarında kalan "Petra" antik şehridir. Roma İmparatorluğu ile de ilk başlarda iyi ilişkiler kursalar da daha sonraları M.S. 105'de Roma İmparator'u Traianus Kuzey Nabatya'yı, "Palestina Tertia" (Filistin) adıyla tanınan bir Roma eyaleti haline getirdi. Tabi kuzey doğuda da İranlı hükümdarlar Sasaniler vardı. Peygamber Efendimizin dünyaya teşriflerine geliş yıllarına yakın Hicaz ve çevresinin siyasi ortamı bu şekildeydi.(Lewis, 2002, 45)

Hız. Muhammed (S.A.V.)'in doğumundan yakın bir zamanda da, Orta ve Kuzey Arabistan'da yaşayan halkın hâkim vasfını ise bedevi kabileleri teşkil ediyordu. Daha önce de değindiğimiz gibi Bedevi toplumda sosyal birim fert değil, topluluktur, ataerkildir, erkekler ön plandadır çünkü fiziki olarak çöl hayatının olumsuz ve çetin şartları karşısında erkeklere koruyuculuk vazifesi yüklenmiştir. Kabile çoğu zaman özel toprak mülkiyeti tanımaz ve otlaklar, su kaynakları vb. ortak mülkiyet altında bulunurdu. Hatta sürülerin bile bazen kabilelerin ortak malı olduğuna ve sadece menkul eşyanın mülkiyete bırakılırdı. Kabilenin siyasi örgütlenmesi ilkeldi. Reis, eşit hak sahipleri arasından seçilen, 'seyyid' veya 'şeyh'

adlarını alırdı. Ancak bu reisler bile ceza veremez ya da vazife yükleyemezdi. Şeyhler idarecilikten çok hakemlik görevi üstlenmişlerdi. Hz. Muhammed (S.A.V.)’den öncede Bedevilerin ya da göçebelerin dini “şeytanlara tapma” esasına dayanıyordu. Bu ise, eski Samiler’in “putperestliği” ile alakalıydı. Tapılan varlıklar köken itibari ile ağaçlarda, pınarlarda ve özellikle kutlu ve tılsımlı taşlarda yaşadıklarına inanılan belirli yerlerin sakinleri ve efendileriydiler. Bunlardan en önemlilerinden üçü “Menat, Uzza ve Allat” idi. Kabile dininde gerçek bir ruhban sınıfı da yoktu. Bedeviler puttan ilahlarını, kutsal emanet teşkil ederek, kırmızı bir çadırda taşırlar ve herhangi bir muharebeye giderken bunları yanlarında taşıyorlardı. Bu putlar şeyhin evinde muhafaza olunurdu. Bu putlar bazen bir taş ya da tahtadan ufak süs eşyaları niteliğinde ev eşyası şeklinde de sembolleştirilir ve evlerinde bulundurulardı. Böylece kendilerine göre evleri de dini bir itibar kazanırdı. Dinleri şahıs değil, toplum diniydi. Kabile dinine riayet siyasi itaati gösterirdi. Dini inkâr ihanete birdi. Öte yandan 6. yüzyıl Arap edebiyatı orta ve kuzey kabileleri arasında klasik altın çağını yaşıyordu.

Hicaz’daki en önemli şehir ise Mekke’dir. Kâbe cahiliye döneminde bile bu bölgenin ve çevresinin göz bebeğidir. Elbette bugünkü anlamda değildi. Kimi kabileler Kâbe’yi Hz. İbrahim’in ve oğlu Hz. İsmail’in Allah’ın emriyle inşa ettiklerini biliyorlardı ancak halkın çoğunluğu yoldan çıkmış, putperest olmuşlar, Hz. İbrahim’in Hanif dinine ve Allah inancına sahip olmayanlardı. İlahlaştırdıkları putlarını burada sergiliyorlar ve senenin belli günlerinde çevre bölgelerden gelen diğer kabileler Mekke’yi ziyaret ediyordu. Sadece bu bedeviler Mekke’ye gelmiyordu, birçok bölgeden tacirler de buraya kervanları ile birlikte gelerek ticaret yapıyorlardı. Kısacası Hicaz bölgesi özellikle de Mekke şehri din ve ekonomik ticaretin merkezi konumundaydı. Mekke nüfusu çeşitliydi. İç Kureyş adıyla tanınan merkezi ve hâkim unsur iş adamları, bankerler ve tacirler, müteahhitler ve transit ticaretinin gerçek sahiplerinden oluşan bir çeşit tüccar aristokrasisinden ibarettir. Onlardan sonra, Dış Kureyş denilen, şehre nispeten yeni yerleşmiş olanlardan müteşekkil, mütevazı hukuka sahip ufakça tacirler topluluğu ve nihayet yabancılar ve bedevilerden meydana gelen işçi sınıfı yer alıyordu. Mekke dışında Kureyş Arapları yani tabi bedevi kabileleri bulunuyordu. (Lings, 2011, 11-17)

Daha sonra, Hz. İbrahim büyük bir olasılıkla Kenan’da etrafındaki geniş otlaklara, buğday ve arpa tarlalarına bakarak şöyle dua etti; *“Rabbimiz, gerçekten ben, çocuklarımdan bir kısmını Beyt-i Haram (Kutlu ve Korunmuş Ev’in) yanında ekini olmayan bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, dosdoğru namazı kılsınlar diye (öyle yaptım). Böylelikle Sen, insanların bir*

kısımının kalplerini onlara ilgi duyar kıl ve onları birtakım ürünlerden rızıklandır. Umulur ki şükrederler.” (İbrahim Suresi, 37).

Hız. İbrahim'in duası kabul oldu. Arabistan'da ve daha uzaklardan gelen hacılar tarafından getirilen zenginlikler Mekke'yi doldurdu. Büyük hac yılda bir kez yapılıyordu. Fakat Kâbe, Umre yapılarak yılın istenilen zamanında ziyaret edilebilirdi. Bu ibadetler, Hız. İbrahim, Hız. İsmail'in koyduğu kurallara göre şevk ve bağlılık içinde yapılmaya devam ediliyordu. Hız. İshak'ın soyundan gelenler de, Kâbe'yi Hız. İbrahim tarafından yapılan kutsal bir tapınak olarak ziyaret ediyorlardı. Bu onlar için Tanrı'nın var olan mabetlerinden sadece biri idi. Fakat yüzyıllar geçtikçe tek tanrıya olan ibadetin saflığı bozulmaya ve kirlenmeye başladı. Hız. İsmail'in soyundan gelenler, Mekke Vadisi'ne sığmayacak kadar çoğaldılar; uzaklara göç edenler bu kutsal tapınaktan taşlar alıp, Kâbe adına onlara saygı gösterdiler. Daha sonraları, komşu putperest toplulukların etkisiyle bu taşlara putlar da eklendi ve sonunda hacılar bu putları Mekke'ye taşımaya başladılar. Bu putlar Kâbe'nin çevresine yerleştirildi, işte o zaman Yahudiler, Hız. İbrahim'in tapınağını ziyaret etmemeye başladılar.

Putperestler, putlarının Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığını savunuyorlardı. Bu nedenle Tanrı ile olan ilişkileri gündün güne azaldı ve Tanrı onların hayatından uzaklaştıkça, ahirete olan inançları zayıfladı, sonunda çoğu ölümden sonraki yaşama inanmamaya başladı. Fakat gerçeği görebilenler için, onların Hak yoldan saptığını gösterir birçok delil vardı: artık Zemzem kuyusuna önem vermiyorlardı, nerede olduğunu bile unutmışlardı. Bunun asıl sorumlusu, Yemen'den gelen Cürhümiler'di. Onlar Mekke'nin yöneticiliği görevini üstlenmiş, Hız. İbrahim'in soyundan gelenler de bun kabullenmişlerdi, çünkü Hız. İsmail'in ikinci karısı bir Cürhümi idi. Fakat Cürhümiler her türlü adaletsizliği uygulamaya başladığında diğer kabileler onları Mekke'den kovdular. Cürhümiler ayrılmadan önce Zemzem kuyusunu doldurdular ve üstünü örttüler. Şüphesiz bunu intikam almak için kinlerinden yaptılar; fakat yıllardan beri hacıların Kâbe'ye getirdiği mücevherleri geri dönüp zengin olmak için kuyuya gömdükleri ve üstünü kumla kapladıkları da olasıdır.

Onların görevini, yani Mekke'nin yöneticiliğini Huzaa Kabilesi üstlendi. Bu kabile Hız. İsmail'in soyundan gelen, Yemen'e göç eden, daha sonra tekrar kuzeye dönen bir Arap kabilesidir. Fakat Huzaa da, atalarına verilen bu harika suyun kaynağını araştırmadı. Çünkü o günlerde, Mekke'de başka kuyular kazılmış ve Tanrı'nın bu hediyesi bir ihtiyaç olmaktan çıkmış, Kutsal Kuyu, yarı unutulmuş bir hatıra olarak kalmıştı.

O halde Cürhümilerin suçuna Huzaa'lılar da ortak olmuşlardır. Huzaa'lıların tek suçu bu değildir. Onların bir şefi, Suriye'den dönerken Moabi'lerden, putlarından birini vermelerini

istedi. O'na Hubel'i verdiler. Beraberinde Mekke'ye getirdiği Hubel, Kâbe'ye kondu ve Mekke'nin baş putu oldu.

Hız. İbrahim'in soyundan gelen en güçlü Arap kavimlerinden biri de Kureyş idi. İşte Peygamber Efendimiz de bu şirk ve cahiliye döneminde Mekke'de M.S. 570 senesinde Kureyş kabilesinin bir ferdi olarak dünyaya gelecektir. İslam dini öncelikle Mekke şehrinde ve daha sonra fetihlerle bütün Arap coğrafyasına ve dünyaya bir rahmet ve nur olarak yayılacaktır.

Müslümanlar açısından her şey kesin ve açıktır. Müslümanların tarihsel bilincinin merkezinde, Hız. Muhammed (S.A.V.)'in görevi, savaşımı ve sonundaki zaferi, Müslüman dünyasının oluşması, inananların ve Hız. Peygamber'den sonrakilerin yaşadıkları, Kutsal Kitapta geçenler ve insanların sonrakilere aktarılan anıları yer almaktadır. Hız. Muhammed (S.A.V.) hiçbir zaman ölümlü bir insandan farklı olduğu iddia etmemiştir, O Allah'ın Peygamberi ve Allah'ın kullarının lideriydi ama bir insandı ve ölümlüydü. Mübarek hayatı çok çetin ve mücadelelerle geçmişti. Her zaman insanları ve ümmetini düşünürdü. Yalnızca insanları değil, doğa da bulunan canlı cansız bütün varlıkların da haklarının savunucusu ve gözeticisi olmuştu. Kutsal görevini en güzel şekliyle yerine getirdikten sonra 632 yılında çok sevdiği, doğduğu ve daha sonra hicret etmek zorunda kaldığı şehirlerin anası Mekke'de vefat etti.

Hız. Peygamber artık vefat etmişti ve yerine başka bir peygamber gelmeyecekti. Müslüman ümmetinin ve devletinin lideri artık yoktu, yeri asla doldurulamaz ve doldurulamayacaktı. Ancak Müslümanların başına bir lider gerekliydi. Bu acil gereklilik karşısında Peygamberin yakınındakiler, aralarından birini seçtiler. Bu da Müslümanlığı ilk kabul edenlerden ve en saygın kişilerinden biri olan Hız. Ebubekir'di. Hız. Ebubekir'in liderliği için, Arapça 'da hem halef hem vekil anlamına gelen "Halife" unvanını seçti. Yani İslam dünyasının en üstün egemen makamı böylelikle kurulmuş oldu. Bilindiği gibi Hız. Ebubekir'in vefatından sonra da sırasıyla Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali halife olmuşlardır ve bu dönem de İslam tarihinde dört büyük halife dönemi olarak bilinmektedir. İlerleyen yıllar da ise ne yazık ki gerek dört halife döneminde başlayan Müslümanlar arasındaki ayrılıklar kanlı kavgalara ve ayrılıklara kadar gitmiştir. Çeşitli aileler ve aşiretler halifeliği hanedanlık durumuna sokmak istemiş ve sırasıyla Emeviler ve Abbasiler adı altında hilafet devam etmiştir. (Lings, 2011,s.19-21)

Buraya kadar antik dönem ve ortaçağ Arap kavimlerinin tarihine, coğrafyasına, kültürüne, inanışlarına, ekonomisine değinmeye çalıştık ve zaman çizelgesini Hız. Muhammed (S.A.V.), Dört Halife dönemi, Emeviler ve Abbasilere kadar getirdik. Kısaca özetleyecek olursak eğer,

Arap coğrafyası ve kavimleri tarihin karanlık dönemlerinden bu yana bugün adına Orta Doğu denilen bölgede yaşamlarını sürdürmüş, birçok peygamberin ve 4 kutsal kitabın indirildiği yer olmuştur. Ancak zamanla ta ki Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in gelmesine kadar Arap Yarımadası dini inanış ve sosyal hayat bakımından karanlıklar içinde boğulmuş, şirk, hurafeler ve kölelik sistemi üzerine kurulmuş, yarı vahşi ve barbar bir sistem de bocalayıp durmuştur. İslamiyet ile yepyeni bir sosyal hayata kavuşmuş, çok kısa bir sürede de bir güneş gibi bütün coğrafyaya yayılmış ve inşaları aydınlatmıştır. Bu durum her ne kadar çekişmeler olsa da dört büyük halife döneminde de devam etmiştir. Emevi döneminde de büyük siyasi ve manevi ayrılıklar Müslümanlar arasında baş göstermiş, daha sonra Abbasiler döneminde bir toparlanma süreci başlasa da, günümüz Orta Doğu'sunun ve Müslümanların en büyük hastalığı olan mezhep savaşları ve ayrılıklar hiçbir zaman dinmemiştir. Daha da büyük bir sorun ise 13. yüzyılda ortaya çıkmış, tarihte Moğol İstilaları olarak bilinen yıkımlar ve katliamlar başlamıştır. Cengiz Han'ın ordularını kimse durduramıyor, İslam dini tarihinin en çetin dönemlerini yaşıyor, kültür ve siyaset anlamında Müslümanların o dönem de ki başkenti Bağdat yağmalanmış, birçok İslam şehirleri yakılıp, yıkılıp, talan edilmiş durumdaydı. Doğudan gelen felaketin adı Moğollardı, ancak Batı'dan da bir diğer felaket ve tehdit gelmekteydi. Bu tehlikenin adı ise Hıristiyan Haçlılar ve ordularıydı. Haçlılara göre amaçları, Hz. İsa'nın şehri Kudüs'ü kurtarmak ve Müslümanları yok etmektir. Ancak gerçekte olan, Doğu'nun masallarından öğrendikleri, şan, şöret, altın, gümüş gibi değerli eşyalar ve talan edebildikleri kadar toprak ve hayatlarıdır. Bunu yaparken de kendi dinlerinden olan Ortodoks mezhebine mensup Hristiyanlar da nasiplerini alacaktır. 1204'de Dördüncü Haçlı Seferleri sırasında dindaşları Doğu Roma İmparatorluğu ya da diğer adıyla Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i yağma ve talan etmekten hiç çekinmeyeceklerdi.

İşte bu dönemler de İslam dini ve Müslümanlar hem doğudan hem de batıdan adeta kuşatılmıştı. Yardıma ise, Orta Asya steplerinin çekik gözlü, çok hızlı ok atabilen, tarihte atları ilk evcilleştiren ve atlara çok iyi binebilen, askerlik ve savaşçılık adeta ruhuna ve genlerine işlemiş olan Türk kavimleri yetişecektir.

Türklerin İslamiyet'i Kabul Edişi, Müslüman Araplarla İlk Münasebetler ve Anadolu'ya Göç

Emevi Halifeliği zamanında Müslüman Araplar, Suriye ve İran'ı hâkimiyetleri altına alarak Maveraünnehir bölgesine ulaşmışlardı. Seyhun ve Ceyhun ırmaklarının arasındaki bu bölgede Türkler bulunmaktaydı. Böylece Araplar ile Türkler ilk defa temas geçmişlerdir.

Emeviler buralarda İslamiyet'i yaymaktan çok, yeni zaferler ve ganimetler peşinde koşmuşlar, Müslüman olsalar dahi yerli halka ağır vergiler yüklemişlerdi. Bu nedenle Türkler ve Arapların ilk karşılaşmaları pek de dostça olmamıştır. Hatta aralarında küçük çarpışmalar ve kavgalar da meydana gelmiştir. Özellikle 705 yılında Kuteybe bin Müslim'in Horasan valiliğine getirilmesiyle hoşnutsuzluklar baş göstermiş, mücadele ve durum iyice kızışmıştır. Kuteybe bin Müslim'in Maveraünnehir'in doğusuna düzenlediği akınlara karşı Türgeş Beyleri güçlü bir direnme göstermiştir. Göktürklerin batı kanadında yer alan Türgeşler, Arapları savunma yapmaya zorlamış ve bu durum 745'de Göktürklerin yıkılmasına kadar devam etmiştir. Göktürk hâkimiyetinin sona ermesiyle Türk toprakları doğudan Çinlilerin, batıdan da Arapların ilerlemesine maruz kalmıştır. (Lewis, 2005, s.175)

Maveraünnehrin savunması bu dönemde Türgeşlerden sonra Karluk Türkleri üstlenmiştir. Emevilerin Arap olmayan Müslümanlara karşı adil ve eşit davranmaması huzursuzluğu daha da arttırıyordu. Bu durum elbette ki İslamiyet ile de bağdaşmıyordu, Emevi hanedanlığından ve tutumlarından da diğer Arap kavimleri de memnun değildi. Bu durumuma da 750 yılında Abbasiler son verecektir. Türklerin Abbasi Devleti ile olan ilişkileri bambaşka bir hal alacaktır, Türkler Abbasi yönetimine daha sıcak bakacak ve daha çok benimseyecektir.

Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra, Çinliler bütün Türk topraklarını istila etmek istiyordu. Emevilerin yıkılmasını da fırsat bilen Çin İmparatorluğu Ordusu daha da batıya yönelerek Karluk Türklerinin topraklarına girdi. Bunun üzerine Karluklar, Abbasilerin Horasan valisi olan Ebu Müslüm'den yardım istediler. Ebu Müslim ise komutanlarından Ziyad İbni Salih komutasındaki Arap ordusunu bölgeye gönderdi ve Talas ırmağında Çin ordusu ile karşı karşıya geldiler. Türklerin de İslam ordusu yanında savaşa girmesi sonucu 751'de Çin Ordusu büyük bir yenilgiye uğratıldı.

Türklerin Müslüman Araplar ile daha fazla tanışmaları Emeviler döneminde başlamıştır ancak Emevilerin ırkçı tutumu ve baskıları neticesinde İslamiyet'e fazla bir yaklaşım olmamıştır. Ancak buna rağmen az sayıda da olsa Emevi Ordusunda Türkler bulunmaktaydı. Örneğin, 674 yılında Horasan Valisi konumunda olan Ubeydullah bin Ziyad komutasında iki bin kişilik Türk okçusu bulunuyordu.

Talas Savaşı ise Türkler ve Müslüman Arapların birbirlerini daha yakından tanımaları ve dostane ilişkilerin kurulmasına neden olmuştur. Bu yüzden Talas Savaşı hem Türkler hem de Müslümanlar için bir dönüm noktasıdır. Bu savaşın ardından İslamiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Ayrıca, Abbasi Ordusunda çok sayıda Türk görev aldı. Zamanla Türk

askerleri, ordunun ve yönetimin denetimini ele geçirdiler. Hatta bazı Türk komutanları, Abbasi Devleti sınırları içerisinde kendi devletlerini bile kurmuşlardır.

Türklerin kitleler halinde Müslüman olmaları özellikle 10. yüzyılda hız kazanmıştır. Henüz 900 tarihlerinde İtil (Volga) çevresinde bulunan Bulgar Türkleri arasında Müslümanlığa çok büyük ilgi vardı. Nitekim İtil Bulgarları hükümdarı Almış Han, 920’de Abbasi Halifesine müracaat ederek din âlimleri ve mimarlar göndermesini rica etmiştir. Aynı tarihlerde önce Karluk, Yağma ve Çiğil boyları, ardından Oğuzlar arasında İslamiyet yayıldı. Karluk, Yağma ve Çiğil Türkleri ilk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlı Devleti’ni, Oğuzlar ise Selçuklu Devleti’ni kurmuşlardır.

Türklerin Müslüman olmasının başlıca sebepleri ise şunlardır. Türkler İslamiyet’i kılıç zoruyla değil, kendi rızalarıyla kabul etmişlerdir. Şüphesiz bu dini seçmelerinin en önemli sebebi, eski Türk inancı ve anlayışı ile İslamiyet arasında birçok benzerlik bulunmasıdır. Örneğin, eski Türk dini “Gök-Tanrı” inancı adı ile bilinmektedir. Bu inanışa göre Türkler, İslamiyet’teki gibi tek bir Allah’a inanıyor ve O’na Tanrı (Tengri) diyorlardı. İslamiyet’te Esmâ-i Hüsnâ denilen Allah’ın sıfatlarından bazıları, eski Türk inancında da mevcuttu. Ahiret ve ruhun ölmezliği, her iki inançta da mevcuttu. Türkler cennet için Uçmağ (uçmak), Cehennem için Tamu sözünü kullanmaktaydı. İslamiyet’te olduğu gibi Gök-Tanrı inanışında da Tanrı’ya kurban sunuluyordu. İslamiyet’teki Gaza ve Cihat ile Türklerin dünya üzerinde töreyi hâkim kılmak için yaptıkları savaşlar benzer mahiyettedir. İslam anlayışına göre savaş sonunda elde edilen ganimet helaldir. Türklerde ise aynı şekilde yağma geleneği vardır. Son olarak da; İslamiyet’in telkin ettiği ahlaki kurallar, Türk anlayışına da uygun düşmektedir.

Türkler tarih boyunca çeşitli dinlere girmişlerdi. Ancak bu dinler halk arasında değil, daha çok idareci kesimde kabul görmüştü. Buna rağmen İslamiyet dışındaki dinlere girenler Türklüklerini koruyamamışlardır. İslam dini milli yapıya uygun olduğu içindir ki, Türkler kitleler halinde bu dini kabul etmişler ve Türklüklerini korumuşlardır.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri hem İslam âlemi hem de dünya tarihi açısından büyük sonuçlar doğurmuştur. Türkler batıda Haçlı Seferleri’ne, doğuda Moğol akınlarına karşı adeta koruyucu bir set oluşturmuştur. Böylece İslam ve Arap dünyası dağılmaktan kurtulmuştur. Bin yıla yakın bir süre de Türkler İslamiyet’in bayraktarlığını yapmışlar ve İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Selçuklular, Abbasi halifelerini himaye ettiler. (Bulduk, 2000, s.83-86)

Anadolu ismi yaygın hale gelmeden önce, bu bölgeye “Küçük Asya, Memalik-i Rum veya Bilad-ı Rum, Thema Anatolica” gibi adlar verilmiştir. Bugün Türkiye’nin Asya kıtasındaki topraklarına verilen Anadolu ismi, orta çağdan itibaren, bazen idari bölge, bazen de bir memleket adı olarak kullanılmış ve bu memleketin sahasının zamanla değişerek şarka doğru genişlediği görülmüştür.

Anadolu, dünya çapındaki jeopolitik önemini tarihin hiçbir devresinde kaybetmemiştir. Mısır ve Mezopotamya ile birlikte en eski medeniyetler, Anadolu’da kurulmuştur. Anadolu, Trakya, Asya, Avrupa, Yakın Doğu, Balkanlar, Akdeniz ve Karadeniz arasında geçittir. Marmara bölgesine doğru gidildikçe jeopolitik önemi artar. Boğazlar, cihan hâkimiyetine erişmek için ve dünya imparatorluğunu elde tutmak arzusunda bulunan bir devlet için kilit noktadır.

Tarih boyunca Anadolu’da yerleşim bölgeleri tabiatıyla çok değişmiş, dağlık merkezleri oradan buraya, buradan oraya değişip durmuştur. Bununla birlikte, genel hatlarıyla, yoğun nüfusla iskân edilen bölgeler ve büyük şehirlerin kurulduğu sahalarda fazla değişiklik göstermemiştir. Ayrıca Anadolu, coğrafi görünüşünden başka, yeraltı ve yerüstü zenginlik ve servetleri bakımından da ayrı bir değer ve önem taşımaktadır.

Anadolu’da tarihi merkezlerin kurulması ve nüfusun kesifleşmesi, akarsu bölgelerine münhasır kalmamış, içlere, yüksek yaylalara, geçit bölgesi olan alanlara kadar yayılmıştır. Erzurum, Konya, Sivas, Ankara gibi büyük tarihi merkezler, bin metreyi aşan rakımlı yerlerde görülmüşlerdir.

Bu yapıda olan ve 11. yüzyıldan beri de “Türkiye” adı verilen Anadolu ve onun tamamlayıcı parçası Trakya, tarih boyunca, hayrete değer değişikliklere sahne olmuş, dünya tarihinin en önemli toprak parçalarından biridir. Bu değişikliklerin belki de sonuncusu Türklerin buralara gelip yerleşmiş olmasıdır. Zira birkaç asır içinde dünyadaki Türk nüfusunun belki de üçte biri Anadolu’ya göçmüştür. Daha 11. yüzyılın sonlarında Anadolu, bir Türk ülkesi haline gelmiştir. 13. yüzyılda ise bu yoğunlaşma daha da artmıştır.

Fakat bu artış gelişi güzel insan yığınları şeklinde olmamıştır, Oğuz boyları ya da Türkmenler Anadolu’ya adım adım sahip olurken, bu toprakları vatan yapabilmenin arzusuyla nasıl çırpındıklarını tarih sahnesinde bir kere seyretmek gerekir. Aynı zamanda da Oğuz boylarının Anadolu’yu ele alışları, şarkı, hele İslam dünyasını kurtaran eşsiz bir mücadele olmuştur. Hz. İsa’dan sonra tek istila gösterilemez ki, sonucu bakımından Türkmenlerin ki kadar büyük olsun. Prof. Şemsettin Günaltay’ın da dediği gibi; “Tabiatla mücadele ede ede pişmiş, tabiat kanunlarını kavramış, realiteye, müspet düşünüp görmeye alışmış, manen de mezhep

mücadeleleri ile yıpranmamış” bu yeni unsurun Ön Asya’da işe başlaması insanlık için tam bir nimet olmuştur denebilir.

Çünkü Türkmenler, birbirini boğmak üzere olan ırk, mezhep kütleleri arasında devlet nüfuzları, ruhlarındaki toleransla öyle bir tesir yaptılar ki, insanlığa yeniden düşünce ve vicdan hürriyetinin yanında, genel bir disiplin ve sükûn ile birlikte adaleti, doğruluğu, tolerans ve anlaşma zihniyetini, yalnız tavsiye etmemiş, aynı zaman da onu gerçekleştirmişlerdir, hayata geçirmişlerdir.

Bu devrede Anadolu’ya gelen Türkler, büyük bir imtihan vererek destan devri yaşayacak yüksekliğe erişmişlerdi. Bu destan devri Anadolu’su gerçekten kahramanlar ve evliyalar diyarı haline gelmiştir. Öyle ki, Anadolu’da gaza ve fütuhat yapan Türk kahramanları etrafında destanlar teşekkül ettirildi; bunların mezar ve türbeleri asırlarca ziyaretgâh oldu. Dikkate değer ki, bu kahramanlar az zamanda halk arasında veli hüviyetini aldı. Gerçekten bütün Anadolu toprakları tarihi hatıraları, menkıbeleri, ziyaretgâhları, evliya hikâyeleriyle vatan olmak için her türlü manevi unsuru kazanmış ve böylece Türk milleti bu topraklara, bu topraklar da Türk milletinin şuuruna ve kalbine yerleşmiş oldu. (Şeker, 2011, s.7-11)

Peki, kimdi bu kahraman Türkmenler ya da Oğuzlar; Oğuz adının manası hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüş ise de bugün umumiyetle, vaktiyle J. Nemeth tarafından öne sürülen ve “boylar” anlamına gelen fikir kabul edilmektedir. Buna göre “Ok” kelimesi boy manasında olup “z” çoğul eki ile birleşip Ok+u+z=boylar şekline dönüşmüştür. Gerçekten de Oğuzlar, 8. yüzyılın başlarında 6 Oğuz şeklinde kaydolmuştur ki bu husus altı boydan teşekkül ettiklerini göstermektedir. Oğuzlar bu sırada Barlık ırmağı boylarında bulunuyorlardı. Yine aynı dönemde Göktürk hâkimiyetinde görünen Oğuzlar bazen Üç Oğuz bazen de Sekiz Oğuz şeklinde anılmakla birlikte yaygın olarak Dokuz Oğuz olarak belirtilmiştir. Oğuzların boy sayısındaki artış ise tarihi süreç ve boy gelenekleri ile herhangi bir tenakuza düşmemektedir. Çünkü boylar halinde yaşıyor olmalarının tabii bir sonucu olarak, boyların nüfusu arttıkça yeni boylar ortaya çıkmakta ve onlar diğer boylar gibi nüfus ve siyasi güce ulaştıklarında boylar birliği içinde kendi adları ile temsil olunmakta idiler. Göktürk Yazıtlarında tespit olunan “Üç Oğuz”, “Altı Oğuz”, “Sekiz Oğuz”, “Dokuz Oğuz” tabirleri bazen de bütün bunları kastetmek üzere sadece Oğuz olarak belirtilmesi bu durumun bir sonucudur.

Oğuzların tarihlerini aydınlatan en eski ve en açık bilgileri ihtiva eden Göktürk Yazıtlarında, Oğuzlardan Göktürk Devleti’nin muhalifleri olarak bahsedilmektedir. Tonyukuk yazıtından anlaşıldığına göre Göktürklerin istiklallerini kazandıkları ilk yıllarda Oğuzların başına da kağan oturmuştu. Bu kayıttan Oğuzlarda taht değişikliğinin mi meydana geldiği yoksa

bağımsız mı oldukları açık değildir. Bununla birlikte, onlar, Göktürk Devleti'nin kuruluşu esnasında kuzeydoğuda Togla/Tula ırmağı boylarındaydılar. Göktürklerin kuzeye doğru genişlemesinden rahatsız olarak Çin ve Kitanlarla ittifak kurma yoluna gitmişlerdi. Göktürk veziri Tonyukuk bunu duyunca oldukça müteessir olmuş ve onların arzu ettikleri ittifakı kurmalarına fırsat vermeden saldırmak amacı ile İleri Kağan'dan izin istemiş, Kağan'ın "Gönlünce sevk et" emri üzerine Oğuzların Togla/Tula ırmağı kenarında mağlup etmiştir. Tonyukuk'un ifadelerinden, Oğuzların bu savaştan sonra Göktürklerin idaresine girdiği ancak, Türkişler tarafından yeniden isyana teşvik edildiği de tespit olunmaktadır. Göktürkler ve Oğuzlar dört veya beş kez savaşa tutuşmuşlardır. Ancak her iki boy da hiç şüphesiz Türk'tür.

Netice ne olursa olsun, Türk adının yükselişi ve dünyaya yayılması Oğuzlar aracılığı ile olmuştur. Ruslar, güneylerinden akıp giden Türklerden sadece Oğuzları, Bizans kaynaklarında Uz, Türk, Tork diye adlandırmışlardır. Aynı şekilde Oğuzların, İslamiyet'e geçiş dönemlerinde Türkmen diye isimlendirmişlerdir. Öte yandan, Osmanlı kroniklerinde devlet Türk devleti olarak takdim edilmiştir.

Peki, bu Türkmen boyları ilk olarak nasıl ve ne zaman İslamiyet'i seçmeye başlamışlardır. İslam coğrafyacısı El Makdisi'ye göre, 10. yüzyılda İsficab'ın kuzeydoğusunda bulunan Ordu kasabasında Türkmenler oturuyorlar ve İsficab hâkimine vergi veriyorlardı. Türkmenlerin İslamiyet'i seçen ilk Türkmen zümresi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çinlilerinde adlarını bildiği bu Türkmenlerin, Karlukların hâkimiyet sahaları içinde oturuyor olmaları yüzünden, Karluklardan bir zümre olabileceği veya Göktürk hâkimiyeti sonra erdikten sonra Uygur ve Oğuz baskısı yüzünden Göktürk terimini kullanmayan Karlukların Türkmen adını kullandıkları fikri ileri sürülmüş ise de bu görüşler Kaşgarlı Mahmud tarafından teyit olunmamaktadır. "O, Karluklar, Türkmenlerden bir bölüktür, Karluk göçebe Türklerden bir bölüğün adıdır. Oğuzlardan ayırdılar. Oğuzlar bibi Türkmen'dirler" diyerek, Karlukları Türkmenlerin bir kolu saymaktadır. (Gündüz, 2016, s.27-28)

Türkmenlerin İslamiyet'i kabul eden Türk zümrelerinin öncüleri olmaları yüzünden bunlara yakın oturan ve İslamiyet'i benimseyen Oğuzlara da "Türkmen oldu" denilmekteydi. Bunlar Müslümanlar arasına girerek her halde Arapça veya Farsça öğrendiklerinden, Müslüman tüccarlar ile Oğuzlar arasında tercümanlık yapıyorlardı. Yine Müslüman tüccarlarla yakın ilişkileri sebebiyle giyim ve kuşamlarının da diğer Türk zümrelerinden farklı olduğu öne sürülmüştür. Ebu'l-Gazi'ye göre fiziki görünüş olarak da Maverâünnehir ve başka yerlerdeki kardeşlerine benzemiyorlardı.

Kaşgarlı Mahmud, Türkmen adının onlara “Zülkarneyn” tarafından “Türk-Manend” (Türk’e benzeyen) şeklinde verildiğini kaydediyorsa da, İslam dünyasında İslam’a giren Türk zümrelerine “Türk-Manend” denildiği ve buradan “Türk-men” adının türediği şeklindeki izah tarzı daha çok kabul görmüştür. Ebu’l-Gazi, bu adın Farisler tarafından verildiğini, fakat cahil halkın “manend” kelimesini telaffuz edememesi yüzünden “Türk-men” şekline dönüştüğünü bildirmektedir. Ayrıca bu adın “Türk-i iman” kelimelerinin birleşmesi ile türetildiği ve “İmanlı Türk” manasına geldiği de bazı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Fakat bu tür izahlar güvenilir olmaktan oldukça uzaktır. Ancak, dikkati çeken bir husus gerek Kaşgarlı’ da gerekse İslam kaynaklarında, adı geçen kavmin ısrarla “Türk’e” benzetilmesidir.

Türkler için her ne kadar göçebe kelimesini kullansak da, Türkleri tamamen göçebe olarak düşünmemek gerekir. Özellikle, başka kültürlerle ilişkilerin yoğun olduğu bölgeler için bu böyledir. Göç yollarında ki bazı geçit noktalarında ve kavşak merkezlerinde, buralarda çok eski yerleşik bir halkın yaşadığını gösteren kanıtlar vardır. Yarı yerleşik Türk halklarının yaşadığı vahalar olduğu ve çadırlarda yaşansa bile örneğin Orhun kıyılarında başkentler kurmuş olduğu bilinmektedir. (Cahen, 1984, s.34-36)

Orta Asya’da yaşayan Türklerin, Müslüman Araplarla da olan ilk münasebetlerin ve karşılaşmaların 7. yüzyıldan başladığını belirtmiştik. Aradan geçen iki-üç asır içinde de daha kalabalık zümreler halinde Türk boyları arasında özellikle de halkında İslamiyet’e geçişler başlamıştı. Ancak devlet yönetimi bünyesinde ve top yekûn tebaası şeklinde henüz bir İslamlaşma olmamıştı. Ta ki, Karahanlılar Devleti’ne kadar (840-1212). Karahanlılar, daha önceki Türk devletlerinden farklı olarak, hükümdarların ve halkın çoğunluğunun Müslümanlığı seçtiği ilk Türk-İslam devletidir. Satuk Buğra Han’da ilk kağanıdır. Bu sebeple Türk tarihi içersin de Karahanlıların özel bir yeri ve önemi vardır. Daha sonra da diğer Türk boyları ve devletleri Karahanlıları takip etmiştir. Ancak Anadolu’nun Türk-İslam ülküsü ve akıncıları ile gerçek anlamda tanışması, diğer bir Müslüman Türk devleti olan Selçuklular döneminde olmuştur. Müslümanlığı kabul eden Oğuz kitlelerinin kendisine katılmasıyla Selçuklu Devleti’nin kurucusu Selçuk Bey, gücünü her geçen gün daha da arttırmaktaydı. Fakat Anadolu kapılarını açmak Selçuk Bey’in torunun oğlu olan Alparslan’a 1071’de nasip olacaktı. Daha sonra ise Selçuklu Devleti’ne bağlı Türk-Oğuz Beylikleri hızla Anadolu’da Bizans ile gazaya tutuşacak ve İslam’ın sancaktarlığını yaparak önemli zaferler kazanacaktı. Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun kuruluşu ile gelen inkılaplardan biri de, hiç şüphesiz, Yakın Doğu’nun ve Anadolu’nun fethi ile Türk ve İslamlaşmasıdır. Eski birçok kavimlere yurt ve medeniyetlere sahne olan veya bunların üç kıta arasında mübadelesinde bir köprü

vazifesi gören Anadolu, yerli unsurların tesirlerine rağmen, tarihinde ilk defa olarak, ırk, din, dil, kültür ve sanat bakımlarından külli bir değişikliğe uğramış ve çehresini değiştirmiştir. (Turan,1993, s.23)

Selçuk İmparatorluğunun kuruluşu, İslam Medeniyeti ve Türk tarihi bakımından nasıl bir ehemmiyet arz ederse, bu imparatorluk ile devamlarının yıkılışından sonra, İslam Medeniyeti ve kavimlerinin kaderlerinin mevcudiyetlerini muhafazada, bazı Müslüman ve Hıristiyan kavimlerin kaderlerini tayinde de, Anadolu'nun Türkleşmesi o derece bir ehemmiyet taşır. Bir kez daha diyebiliriz ki; Türkler hem bu coğrafyayı hem de Müslüman Arap, Fars ve diğer din kardeşlerini yok olmaktan kurtarmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Müslüman Arapları ve Türkleri doğudan gelen büyük bir tehlike bekliyordu, bu tehlikenin adı Moğolları, batı da ise Haçlılar.

Büyük Selçuklu Devleti'ni, Anadolu Selçuklu Devleti ya da diğer adıyla Türkiye Selçukluları Devleti takip etmiştir. Zaman içersin de bu kadim hanedanlık yıkılacak ve Anadolu'nun dört bir yanına akınlar yapıp, göç etmiş Anadolu Oğuz Türk Beylikleri yerlerini alacaktır. Anadolu'da kurulan bu Türk beyliklerinin sonradan devlet olarak en uzun ömürlüsü ve en geniş sahalara yayılanı hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'dir.

Ertuğrul oğlu Osman Bey'in ataları, Selçuklu sancağı altında büyük hizmetler vermişlerdi. Onlar da Türkmen'di; doğudan Oğuzların Kayı boyundan gelen Türklerdi. Dört yüz çadırı bir beylikten yüz-yüz elli sene sonra cihan devleti konumuna geleceklerdi.

Hilafetin Osmanlı Hükümdarlarına Geçişi ve İleriki Yüzyıllarda Hükümranlık Meselesi

Osmanlı Dönemi İslamiyet'in geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte değişik zamanlarda ve yerlerde bazı sultanlar kendi topraklarında halife unvanını kullanmışlardır. Bu anlamıyla hilafet bir hükümranlık ifadesi olarak değerlendirilmiş ve meseleye şer'i bir dayanak bulabilmek için. "Hakka riayetle adaleti yerine getiren ve şeriatı uygulayan sultanlar kendi ülkelerinde halife sıfatını kullanabilirler" şeklinde yorumlar yapılmıştır. Osmanlı sultanları da Yavuz Sultan Selim'den itibaren bu geleneğe uyarak halife unvanını kullanmışlardır.

Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır ve Arap yarımadası da Osmanlı hâkimiyetine girince padişah "hadimü'l-Haremeyni'-ş-şerifeyn" unvanına sahip oldu. Birçok kaynaklar, Mısır'ın fethi üzerine son Abbasi halifesi III. Mütevekkii-Aiellah'ın hilafeti Yavuz Sultan Selim'e bir merasimle devrettiğini yazar. Buna göre Mütevekkii-Aiellah Yavuz tarafından Halep' te kabul edilmiş ve onun Kahire'ye girişinde yanında bulduktan sonra da İstanbul'a gönderilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a dönüşünün ardından Eyüp Camii'nde veya Ayasofya

Camii'nde yapılan bir törenle hilafet kılıcını padişaha kuşatarak unvanını yeni sahibine vermiştir. Fakat Yavuz Sultan Selim dönemi kaynaklarında bu olayla ilgili bir kaydın bulunmaması dikkat çekicidir; nitekim bu hususta Hoca Sadeddin Efendi'de geçen. "Libas-ı hilafeti istihkak ile telebbüs eylemişken dervişane kisvet ve libası ihtiyar etmişti" ifadesinden başka bir bilgi mevcut değildir. Buna dair ilk rivayet. 18. yüzyılın sonlarına doğru kaleme alınan "D'Ohsson'un Tableau general de l'empire Ottaman" adlı eserinde yer almaktadır. Modern tarihçiler böyle bir merasimi belgeleyen orijinal bir kaynağın bulunmadığı gerekçesiyle daha sonraki kaynaklarda verilen bilgilerin uydurma olduğunu ve Osmanlıların bunları, hilafetin manevi nüfuzuna ihtiyaç duydukları dönemlerde geriye dönük olarak rivayet ettiklerini ileri sürerler. (Yazıcı, 2007, s.64-65)

Ancak hilafetin Osmanlılara intikaliyle ilgili tartışmalarda asıl üzerinde durulan meselenin bir devir teslim töreninin yapılıp yapılmadığı konusu olduğu. Diğer hukuki esasların dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu tartışmalarda. Halifelik hakkının sadece saltanata veya bu unvanı birinden devralmaya dayanmadığı göz ardı edilmiştir. Zira hilafetin intikali için böyle bir merasime şer'an ihtiyaç bulunmadığı gibi halife unvanının kullanılmasının meşruluğu da bir devir teslime bağlı değildir. Nitekim bu kurumun geleneğinde resmi bir devir teslim törenine rastlanmadığı gibi İslam hukukçuları da bu meseleyi Osmanlı hilafetinin bir zaafi olarak ele almamış, daha çok Osmanlı sultanlarının Kureyş soyuna mensup olmamaları üzerinde durmuşlardır. Bu husus bile ilk defa Kanuni Sultan Süleyman zamanında ortaya atılmış. Sadrazam Lutfi Paşa "Halasü'l-ümme ii ma'riieti'l-eimme" adlı eserinde halife olabilmek için Kureyş kabilesinden gelme şartının bulunmadığını söyleyerek Sultan Süleyman'ın zamanın imamı olduğunu ve bütün Müslümanların onun imamlığını tasdik ettiğini belirtmiştir. (Jorga, 2009, s.189)

Osmanlıların Hicaz ve Mısır da hâkimiyet kurmalarından sonra İslam dünyasındaki itibarları artmıştır. Nitekim Yavuz Sultan Selim, bu fetihlerin ardından El Melikü'r-Rahim Şirvan Şah Şeyh İbrahim'e gönderdiği mektupta "Memluklerin hac yolunu korumaktan aciz olduğunu ve Allah'ın bu bölgede düzeni sağlamayı şahsına nasip ettiğini" bildirerek Müslüman idarecilerin ve bu arada onun da kendisinin hilafet unvanını kabul etmesini. Hutbeleri adına okutmasını istemiştir. (İslam Ansiklopedisi, 2003, s.202) Yine bu fetihten sonra Hindistan, Orta Asya ve Uzakdoğu'dan padişaha gönderilen mektuplarda zaman zaman halife unvanı bir hitap unsuru olarak kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman da tahta geçmesi münasebetiyle Mekke emirine gönderdiği mektupta Allah'ın kendisini saltanat ve hilafet tahtına çıkardığını yazmış,

emir de cevabı mektubunda bunu tekrarlamıştır. Kanuni devrine ait çeşitli belgelerde hilafet unvanının bu şekilde kullanıldığına dair çok sayıda örnek vardır.

Nitekim Portekizlilere karşı Hindistan'dan gelen yardım isteğine mukabil padişah. Allah'ın yeryüzünde kendisini halife kıldığını ve hac yolunun güvenliğini sağlamanın görevi olduğunu belirtmiş. Portekiz kralına yazdığı mektupta da, "Hak sübhaneh O ve Teâlâ hazretlerinin ulüw-i iniiyetiyle şimdiki halde hilafet-i rüy-i zemin kabza-i tasarruf ve iktidarımı da olup... " ifadesine yer vermiş tir Benzer ifadeler, Kanuni ve III. Murad tarafından Kuzey Afrika'da hüküm süren Sa'di sultanlarına gönderilen mektuplarda da yer almış ve onlardan Osmanlı hilafetini kabul etmeleri istenmiştir.

Osmanlılar' da hilafetin nüfuzunun ülke sınırları dışında ne zaman artmaya başladığı hala tartışılabilen bir husus olmakla birlikte padişahların hilafet kurumuna ağırlık vermeye yönelmelerinde, genellikle Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bu antlaşma, Batılı bir devletin Osmanlı padişahlarını bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla tanıdığını gösteren ilk resmi belge olması bakımından önemlidir. (Hammer, 2008, 142-143) Ancak bu durum zaman içinde ilk hilafet iddiası şeklinde yorumlanmıştır. İngiltere' de 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Osmanlı hilafeti karşıtı propagandaların tesirinde kalan bu tür kanaatler. Türkiye'de günümüz tarihçileri tarafından da genellikle sorgulanma dan kabul edilmiştir. Örneğin, Halil İnalcık'ın da belirttiği gibi, hâlbuki Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan çok önce 1727'de III. Ahmed, Afgan hükümdarı Eşref Han ile imzaladığı bir antlaşmada kendisini "bütün Müslümanların halifesi" olarak nitelemiştir. Dolayısıyla Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bu açıdan önemi, Osmanlı halifesinin bu unvanının milletlerarası bir antlaşma da tescil edilmesinden gelmektedir. Bu tescil aynı zamanda onun tarihi devamlılığını da gösterebilir. Zira eğer böyle bir anlayış önceleri yok idiyse Babıali bunu savaşta yenilen taraf olarak ileri süremez ve kimseye kabul ettiremezdi.(Kurşun, 1992, s.21)

Öte yandan Kırım, Osmanlılardan özel bir hukukta ayrılan ilk İslam toprağıdır. Osmanlı Devleti daha önce hiç bir gayri Müslim devletle, bir zamanlar kendi sınırları içinde yer alan bir ülkedeki Müslümanların geleceğini tartışmamış tır. Padişahlar bu tarihten sonra da Osmanlı sınırları dışındaki Müslümanlarla hilafet hukuku çerçevesinde ilgilenmeyi sürdürmüşlerdir. Mesela 1782'de İspanya ile bir antlaşma imzalanırken İspanyolların, Kuzey Afrika Müslümanları kendilerine karşı Babıali'den yardım istediklerinde yardım yapılmaması şartını ileri sürünce Osmanlı Devleti, "cihet-i camia-i hilafet" sebebiyle onlara yardım etmenin farz olduğunu ileri sürerek buna uzun süre direnmiştir.

Ancak Osmanlı Devleti'nin giderek içte ve dışta güçten düşmesi, meydan muharebelerinin yenilmez ordusunun, daha az sayıda ama daha modern ve düzenli batılı devletlere yenilmesi sonucunda her alan da olduğu gibi Hilafet makamı da sorgulanır hale gelmişti.

Devlet kurulduğu günden bu yana en zor ve çetin dönemlerini geçiriyordu. 17 ve 18. yüzyıllar da yenilgilerin sebeplerine çareler aranıyordu, ancak sanayi devriminin kaçırılmasıyla Batılı devletler ile arada ki uçuruma bir de 18. Yüzyılın sonlarında 1789'da Fransa'da meydan gelen Fransız Devriminin etkilerine ilerde en çok maruz kalan devlet Osmanlı olacaktı. Çünkü Fransız Devrimi her türlü etnik guruplara bağımsızlık, eşitlik ve özgürlük vadeliyordu. Bu durum ise tebaasında onlarca milleti barından Osmanlı Devleti açısından tam bir sorun teşkil ediyordu. Dahası bu sorun 19. yüzyılda içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bir yanda dışarda Çarlık Rusya'sı ile boğuşulurken diğer yanda Balkanlar'da, Kafkaslarda, Kuzey Afrika'da, Orta Doğu'da, Anadolu'da, kısacası Osmanlı Devleti'nin hükmettiği her yerde Batılı devletlerin kışkırtma ve destekleriyle ayaklanmalar ve kanlı isyanlar başlamıştı. Küçük devletçikler ya da özerk prenslikler bir bir kurulmaya başladı.

İlber Ortaylı'ya göre "Her ne kadar son padişah Sultan Vahdettin ise de, son Osmanlı İmparatoru Sultan II. Abdülhamid" kurtuluş reçetesini özellikle de İngiltere ve Rusya'ya karşı Hilafet kozunda görüyordu. Büyük dedelerinden Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferi ile Memlûklüleri yenerek Halep'i alması sonucunda Osmanlı Sultanlarına geçen Halifelik, 1800'lerin sonlarında ve 1900'lerin hemen başlarında devletin can simidi konumuna gelmişti.

Ülke içinde ve dışında milyonlarca Müslümanı harekete geçirebilme potansiyeline sahip bir güç olan hilafete karşı II. Abdülhamid son derece hassas davranmış ve bu kuruma yönelik her türlü tehdide karşı tedbir almıştır. Ya da en azından böyle düşünüyordu. 1878-1880 yılları arasında İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi olan Henry Layard'ın şu sözleri de bu hassasiyeti doğrulamaktadır: "Sultan, halifelik sıfatı hakkında gösterdiği hassasiyeti başka hiçbir meselede göstermemektedir... Onun en büyük gayelerinden biri unvanını muhafaza etmektir... Halife unvanını sultan unvanından daha kutsal ve ehemmiyetli görmektedir."

II. Abdülhamid'in en büyük hedefi Osmanlı hilafetini tartışılmaz bir gerçek olarak ortaya koymaktı. Nitekim İngilizler başta olmak üzere bazı Avrupalıların, Kureyş soyundan gelmediği gerekçesiyle Abdülhamid'in gerçek halife sayılamayacağı yönündeki propagandaları karşısında çok sayıda risale ve broşür yazdırıldı. Ayrıca İngiltere, Hindistan ve Mısır'daki bazı gazetelere bu hususu desteklemeleri için mali destek sağlandı. Hac mevsimlerinde özel çalışmalar yapıldı; İslam âleminde itibarlı kişiler davet edilerek misafir edildi. Bu arada İslam ülkelerindeki Osmanlı konsolosları da büyük çaba ha cadılar. Bu

faaliyetler aynı zamanda devlete baskı yapan Batılı devletlere gözdağı vermek amacına yönelikti.

II. Abdülhamid, İngilizlerin Arapları kışkırtıp Osmanlı Devleti'ni parçalamak için hilafet meselesini devamlı şekilde gündeme getirdiklerine inanıyordu. 1882'de Mısır'ın işgalini de bir halife olarak taşıdığı itibara karşı en büyük darbe olarak kabul etti. Ona göre İngiltere'nin asıl hedefi, Araplardan bir halife ortaya çıkararak hilafet merkezini Cidde veya Mısır gibi bir yere taşımak ve hilafeti kendi maiyetinde bir alet haline getirerek bütün Müslümanları istediği gibi yönetmekti.

Esasen İngiltere'nin Hilafete olan ilgisi 18. yüzyılın sonlarında başlamış ve Tipu Sultan zamanında Osmanlı halifesinden yardım istenmişti. İngilizler ayrıca, 1857'de bağımsızlık için Hindistan'da ortaya çıkan ayaklanma sırasında Osmanlı halifesinin yardımına başvurmuşlardı. Nitekim Sultan Abdülmecid'in Müslümanlara sükûnet tavsiye eden bir mektubunun Hindistan camilerinde okunduğu ve çok etkili olduğu kaydedilmektedir.

Ancak 1870'lerde İngiltere-Osmanlı ilişkilerinde meydana gelen soğukluk ve İngiltere'nin Müslüman sömürgelerinde ortaya çıkabilecek direnişlerin hilafet etrafında güçlenmesi ihtimali İngilizleri bu kurumun manevi nüfuzu hakkında endişelendirdi. İngiliz basınında Osmanlı hilafetinin meşru olmadığı yolunda yazılar yayımlanmaya başlandı. Ardından siyasetçiler ve devlet adamları da Osmanlı hilafetinin bir meşruiyetinin bulunmadığını öne sürdüler. Bu arada İngilizler Müslüman kamuoyunu etkileyebilmek için iddialarını bazı esaslara dayandırmaya çalışıyorlardı. Bu esaslar kısaca şunlardır: Osmanlıların hilafet iddiası yeni olup İslam âleminin tamamı tarafından kabul edilmiş değildir; Osmanlılar Kureyş soyundan gelmemektedir; Osmanlı hilafeti biat la değil zorla ve tevarüsle gerçekleşmiştir. Bu hilafet tartışmalarında İngilizlerin adayı Mekke emiri idi. Buna karşılık İngiltere'de tartışmaları ciddi bulmayan ve Osmanlılarla iyi ilişkilerin sürdürülüp Osmanlı hilafetine destek verilmesini isteyen gruplar da mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam eden bu kabil tartışmalar, esasen İngiltere'nin Babıali ile olan ilişkilerinin durumuna göre değişebilecek alternatif politika arayışlarının bir tezahürüdür.(Özcan, 1997, s.92-94)

Bunun sonuçları da 1916'da Şerif Hüseyin'in isyanıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Araplar arasında hilafetin kendilerine intikalini savunan bazı hareketler ortaya çıktıysa da bunlar dar çevreyi aşamamış ve genel kabul görmemiştir.

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan da görüleceği gibi, Osmanlı Devleti en parlak ve güçlü dönemlerinde Memluk Kölemen Türk Devleti Sultanı Kansu Gavri ve yanındaki halife

ordusundan, Hilafet makamı almıştır. Osmanlı ise bunu da zaman zaman diğer İslam Devletlerine ve liderlerine üstünlük kurmak açısından kullanmıştır.

Ancak 18. ve özellikle de 19. yüzyıllarda meydana gelen gelişmeler karşısında devletin gerilemesi ve güç kaybetmesi ile Hilafet makamı adeta bir cankurtaran kimliğine bürünmüştür. 19. Yüzyılın sonlarına kadar eskiden Osmanlı toprağı olan birçok memleket elden çıkmış ve II. Abdülhamid'de kurtuluş çaresini dünya üzerinde yaşayan bütün Müslümanları Hilafet sancağı altında toplayabileceği ümidi ile bu fikri ve kozu özellikle İngilizlere ve Ruslara karşı kullanmak istemiştir. Kimi zaman bu fikir faydalı olmuştur elbette ancak, biraz önce de değindiğimiz gibi Fransız Devrimin de etkisiyle din kardeşi saydığımız hepsi olmasa da bazı Arap ileri gelenleri ve aşiretleri beş yüz yıllık tebaası oldukları devletlerine sırt çevirmişler ve tabiri caizse Batılı gizli servis ajanlarının, elçilerinin ve komutanlarının oyuncağı olmuşlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle de Türk kardeşlerine karşı bu sırt çevirme hareketi ihanet boyutuna kadar ulaşacaktır. Yüzyıllar önce Haçlı Ordularının ve Moğol zulmünün elinden Türkler sayesinde kurtulan İslam coğrafyası ve Müslüman Araplar, geçmişi çok çabuk unutmuş ve bu savaş günlerinin diğer Haçlıları sayılan İngiltere, Fransa ve İtalyanlarla bir olup, İslamiyet'in mukaddes şehirlerini bu devletlerin istilasına açmışlardır. Müslüman kanı ile sulanmış Kudüs, Şam, Halep, Bağdat, Basra, Mekke, Medine yine Türk askerlerinin kahramanca, fedakâr ve can siper hane mücadelesine rağmen bir bir düşmüştür. (Savrun, 2015, s.761)

Türk-Arap Ayrılığı, Petrol ve Yirminci Yüzyılda Yaşanan Gelişmeler

1914'de Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin kapısını çalınca, Sultan V. Mehmet Reşad Halife sıfatıyla "Cihadı Mukaddes" ilan etmişti. Osmanlı topraklarını ve diğer mukaddes şehirleri işgal etmek isteyen Batılı emperyalist devletlere karşı etki yapacağını umuyordu ancak durum hiçte beklediği gibi olmayacaktı. İşin ilginç tarafı, Kudüs cephesinde İngilizlere Müslüman Türk ve halen Türkleri kardeş bilen bazı Araplara karşı sömürgeleştirdikleri Hint Müslümanları kullanıyordu.

Birinci Büyük Savaş başlayana kadar dünya tarihinde hiçbir savaş bu kadar can almamış, geniş çaplı olmamış, maddi ve manevi kayıplar bu kadar büyük boyutlarda yaşanmamıştı. Savaş Avrupa'nın dört büyük İmparatorluğun sonunu getirecek. Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rus İmparatorlukları bu kıyametin kurbanları olacaktı. Muzaffer tarafta bulunan İtilaf Devletleri İngiltere, Fransa ve İtalya galip gelseler dahi büyük ekonomik

buhranlar ve sıkıntılar yaşayacaklardı. Özellikle İngiliz ve Fransızlar gerçek emelleri daha savaş bitmeden ortaya çıkacaktı. Büyük paralar ve vaatlerle kandırdıkları bir takım Arap şeyhleri de düştükleri tuzağı anlamakta çok geç kaldıklarını istemeseler de göreceklerdi. Savaş bitince de Arap direnişi sözde müttefikleri Batılı devletlere dönecekti.

Ancak ilerleyen dönemlerde de Arapların karşısına iki büyük ve yeni sorun çıkacaktı. Kudüs'ün göbeğinde İsrail Devleti ve genelinde Amerika Birleşik Devletleri ve etkileri. Ne yazık ki Araplar Bernard Lewis'in deyişiyle "millet olmayı bir türlü beceremedikleri için, küçük prensliklere ve devletçiklere bölünecekler ve Türklere sırtlarını dönmelerinin bedelini ağır ödediler ve ödüyorlar" diyordu.

Öte yandan bilindiği gibi Türk Milleti, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kenetlenmiş ve işgalci güçleri İstiklal Harbi ile mağlup etmiş ve yepyeni bir bağımsız Türk Devleti kurmuştur. Fakat Araplar sınırları Batılı liderlerce cetvel ile çizilen, 1950 ve 1960'lara kadar sömürge ya da yarı sömürge durumundan kurtulamamış halklar olmuştur. Günümüzde bile hangi siyasi parti, aşiret, siyasi lider ya da General, Batı ya da Sovyet yanlıysa iktidara o zümre getiriliyor, görevleri tamamlanınca da ya kanlı bir şekilde ya da sürülerek koltuklarından ediliyordu ve halen ediliyorlar. Demokrasi bir türlü bu coğrafyaya uğramıyordu, liderleri ise despotik ve diktatördür. (Savrun, 2015, s.775)

Aslında bütün bunların en büyük nedeni 20. yüzyılın başlarında Asya'da petrolün keşfi sonucunda dönemin Düveli Muazzama Devletlerinin sömürgecilik geçmişlerinden kaynaklanan açgözlü ve acımasız ihtiraslarını Orta Doğu'ya dikmelerinden kaynaklanmaktadır. 1900 tarihinde İran'da ve Mezopotamya'da yapılan sondajlar büyük petrol tabakasının Van Gölü'nden itibaren Basra Körfezi'nin kuzey sahillerine kadar Asya kıtası altında akmakta olduğunu meydana çıkardı. Harp donanmalarında artık mazotun kullanılmaya başlaması yüzünden bu keşfin önemi büyüktü. İşte bölgede petrol keşfedilir edilmez, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın ihtirasları harekete geçti. Bu rakip devletler bölgedeki şirketlerin senetlerini elde etme yarışına giriştiler. İngiltere gözlerini İran'a dikmiş, Almanya ise Mezopotamya üzerinde ehemmiyetle duruyordu. 5 Mart 1903'de, Bağdat şimendiferinin imtiyazı Alman şirketine, yolun her iki tarafında 20 km'lik mesafedeki madenlerin işletilmesi hakkını da verdi. 1904 de şirket Bağdat ve Musul vilayetlerinin her tarafında petrol yataklarının keşfi için iki yıl ruhsat aldı. Bu bölgelerde yapılan araştırmalar zengin petrol damarlarını ortaya çıkardı. Almanya'nın İngiltere'ye bir rakip olarak ortaya çıkması ve bu dönemde iyi ilişkiler içersin de bulunan Osmanlı ve Almanya yaklaşması İngiltere'yi çok rahatsız etmişti. Bu yüzden İngiltere Arap yarımadasındaki şeyhlerle

anlaşmalar yapmaya, onları kendi lehinde kullanmaya başladı. İngiltere'yi hemen Fransızlar izledi.

İşte ayrılık tohumlarının atılmasına sebep en büyük etken Batılı sömürge devletlerinin eliyle olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın da çıkmasına sebep budur, günümüzde ki sorunlarında birinci sebebi budur.

İngiltere'nin belki de en meşhur siyasetçisi ve başbakanı Winston Churchill, Yanında çalışan yardımcısının kendisi hakkında yazdığı kitap konusundaki düşünceleri sorulduğu zaman. "Hiç kimse, uşağının yanında büyük adam değildir." Cevabını vermiştir.

Churchill'in cevabı belki de Batı dünyasının Doğu diye ötekileştirdikleri Oryantalist yaklaşımlarının bir cümle ile tezahürü olsa gerek.

Sonuç

Kadim Türk tarihi zaman ve coğrafya içinde birçok farklı kültür ve medeniyetle temas halinde olmuştur. Bugün adına Orta Asya denilen ancak gerçekte Türkistan olan bölgeden dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Göçlerin yönü daha fazla Batı'ya olmuştur. Arap tarihi de dünya literatüründe büyük yer tutar. Edebiyat alanında birçok eserler bırakmıştır. Ancak en büyük etki ise İslamiyet'in doğuşuyla Arap tarihi ve kültürü bam başka bir hale bürünmüştür. Türkler ile Arapların tarihi de zamanla kesişmiş ve içli dışlı olmuştur. İlk tanışma Hz. Ömer döneminde olurken, Emeviler döneminde de bu ilişki Emevilerin zorbalıklarıyla askıya uğramıştır. Geçen yüzyıllar içinde Talas Savaşıyla da üçüncü evre başlamıştır. Daha sonra Türk boylarının yavaş yavaş İslamiyet'i benimsemesiyle de Araplardan daha çok Türkler İslamiyet ile özdeşleşmiş oldu. Bu durum Türklerin yeni dinlerinin kendilerine sağladığı coşkunluğun yanı sıra mücadele ettikleri ve Gaza bölgesi olarak tanımladıkları Batılıların Türklere yüklediği sıfattır.

Orta Çağlarda ve hemen sonrasında Hıristiyan ve Yahudi dünyası üzerinde sağlanan maddi-manevi üstünlük yerini gerilemeye bıraktı. Ancak bu çekişme ve yarış Araplar üzerinden değil de Türklerin daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğu üzerinden oldu. 18. yüzyıla gelindiğinde de Avrupa'yı kasıp kavuran milliyetçilik ve ulus devlet akımı dönemin en büyük Türk İslam ve çok uluslu devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu vurdu. İslam olmayan tebaa üzerinde etkisi hissedilen isyanlar başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bu ülkelerin kışkırtmasıyla Hıristiyan Araplar arasında yayıldı. Çok geçmeden de Müslüman Araplar arasında Türklere büyük bir hoşnutsuzluk başladı. 20. yüzyılın başlarında da Türk-Arap mücadelesine dönüştü. Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonu oldu. Batı ülkelerine

güvenen ve işbirliği içinde olan Araplar da yanıldıklarını çok geçmeden anladı. Batı sözünü tutmadı ve bugünkü Arap ülkelerinin sınırları İngiltere ve Fransa tarafından çizildi.

Günümüzde de siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, bilimsel, hukuksal vb. birçok alanda yaşanan aksaklıklar Arapları bölgelere, mezheplere, aşiretlere ayırmış ve ülkeler arasında da büyük çekişme ve savaşlara yerini bırakmıştır. Bu durum şuna benzemektedir. Bir Türk için Türkiye ile herhangi bir Türki Devletin çatışması veya savaşması nasıl istenmeyen ve olması imkansız gibi bir durumsa, Arapların da birbirleri için de böyle hissetmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, dünya var oldukça Türk-Arap münasebetleri devam edecektir.

Kaynakça

- Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141.
- Aytekin, G. K. & Tertemiz, N. I. (2018). PISA Sonuçlarının (2003-2015) Eğitim Sistemi Ve Ekonomik Göstergeler Kapsamında İncelenmesi: Türkiye Ve Güney Kore Örneği, *KEFAD*, Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2018, :103-128.
- Bulduk, O. (2000). *İslamiyet'in Kabulü Ve İlk Türk-İslam Devletleri*, Ed. Semih Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş, Cilt 1, Berikan Yayınları, İstanbul:83-112.
- Cahen, C. (1984). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (2. Baskı), İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi.
- Çağatay, N. (1957). *İslam'dan Önce Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Encyclopaedi Britannica. (1970). Volume 2, William Benton Publisher, USA:685-775.
- Gündüz, T. (2016). *Bozkırın Efendileri, Türkmenler Üzerine Makaleler*, 3. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Haldun, İ. (2012). *Mukaddime*, Cilt 1, (Haz. Süleyman Uludağ), 8. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 1, 1. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi, (1993). Cilt 17. Ankara: TDV Yayınları.

- Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1451*, Cilt 1, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kurşun, Z. (1992). *Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri*, İstanbul: İrfan Yayınları.
- Lewis, B. (2005). *Orta Doğu Hıristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Orta Doğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi* (4. Baskı), (Çev. Selen Y. Kölay). İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Lewis, B. (2002). *Tarihte Araplar* (5. Baskı), (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Lings, M. (Ebu Bekir Siraceddin). (2011). *Hız Muhammed'in Hayatı*, 195. Baskı, (Çev. Nazife Şişman), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları Ve İngiltere (1877-1924)*, 2. Baskı, Doktora Tezi, Ankara: TDV Yayınları.
- Savrun, E. (2015). Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Ve İttifak Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Çıkar Çatışması Türk Bağımsızlığına Giden Yol, *Yüzüncü Yılında Birinci Dünya Savaşı, 2. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 16-18 Ekim 2014, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi Yayınları, İzmir:759-778.
- Şeker, M. (2011). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi Ve İslamlaşması*, Ankara: DİB Yayınları.
- Turan, O. (1993), *Selçuklular ve İslamiyet* (3. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, N. (2007). *Türk Tarihi ve Kültürü* (3. Baskı), İstanbul: Peyam Yayınları,

Extended Abstract

The history of Turco-Arab relations is linked with the 1400 year history of the Middle Asian Turks, and has continued by Seljuk Empire, and Ottoman Empire, the predecessor of the Modern Turkish Republic. Kemal H. Karpat has aptly remarked "it would be literally impossible to study Turkish-Arab relations without some reference to the historical background which has conditioned and will condition these relations in future. Indeed, it is the past history, apart from common religious and cultural heritage, that continues to weigh heavily on TurcoArab relations.

These relations suddenly changed in different way after some Turkic tribes, and states converted in to the Islam. These warriors brought new energy and perspectives in Islam as well. Islam rised again with the Turks. The Ottomans established their domination over many parts of the Arab Middle East and North Africa during the 16,h century after the Seljuks, and Memluks.

The conquest of the Middle East and North Africa at least augmented the economic and military povver of the Ottomans in the Mediterranean. There vvas also an ideological stimulus for these conquests. Ruling the predominantly Müslim Arabian lands -including the holy lands of islam {Haremeyn)- and controlling the institution of caliphate (khilafe) vvould definitely empovver the Ottomans' claim for leadership in the Sunnite vvorld, vvchich vvould also be an asset vvhile struggling against the Shiite Safavids in the East. Motivated by these ideological, military and economic factors, the Ottoman rule in the Arab Middle East and North Africa lasted for more than three hundred years despite many hindrances.

Dissolution of the Ottoman rule over the Arabian lands occurred as a gradual process during the 19th and early 20th centuries. The nevv ovvners of these territories vvere the imperialist povvers, vvho vvere very much eager to find nevv markets and ravv material sources for their rapidly growing national capitalist economies. By 1912, the whole North Africa had already been parcelled out among Britain, France and Italy, as if it was a prototype for the further partition of "the sick man of Europe", vvwhose management had so far been among the most important factors in the maintenance of the European balance of powers.

By 1914, the remaining Arab territories under the Ottoman rule vvere roughly the Greater Syria (including Palestine and Lebanon), Iraq, Yemen and Hijaz; ali of vvchich to be lost hereafter. The First World War, therefore, symbolizes the last years of nearly four centuries co-habitation of the Turks and the Arabs vvithin the same Empire. During this period, it vvas

surely the Hijaz Revolt, besides the British military campaigns in Syria and Iraq, which paved the way for the defeat of the Ottoman Army in the Arab lands, and thus, the separation of these regions from the Empire. As it was an action performed, though not financed or equipped, by the Arab subjects of the Ottoman Empire, the Hijaz revolt poses a great significance at the turning point of Turkish - Arab relations. This significance, however, has tended to be ignored, research being focused on the role of Hijaz Revolt in the development of the Arab nationalism, and its importance for British war-time strategies in the Middle East.

Afterwards, Arab regions started a new rebellions against the Western (British, French,, Italian) armies for to take given promises by them.